

Om Familielandbrugets betydning for dansk landbrug

Vi er blevet opfordret til at sætte ord på den betydning som organisationen Familielandbruget har og har haft i dansk landbrug. Vi har prøvet at anskue opgaven lidt bredere og har inddraget lidt perspektiver, hvad angår organisationens betydning for det danske samfund.

Siden opfordringen kommer *fra* et historisk tidsskrift, tillader vi os også at indlede med nogle betragtninger, der angår Husmandsbevægelsens/Familielandbrugets mere historiske betydning. For uden at vedkende sig den betydning, som Husmandsbevægelsen havde før og omkring forrige århundredeskifte, kan det være vanskeligt at forstå den selvfølgelighed, hvormed organisationen til staidighed forsvare sin selvstændige berettigelse.

Starten på en bevægelse

Det handler om dannelsen af hundredvis af lokale husmandsforeninger op til omkring år 1900. Det gjaldt samlingen af de ikke-besiddende landarbejdere, der godt nok ikke længere var stavnsbundne, men stadig helt afhængige af at kunne tage arbejde hos de selvstændige gårdejere. Og det var et fremsynet og for hele samfundet meget værdifuldt skridt at samle husmandsstanden. Lidt selvhøjtideligt kan man godt forsvare at fastslå, at husmandsorganiseringen sammen med andelsbevægelsen var to af de helt afgørende grundsten i landets økonomiske og velfærdsmæssige rejsning.

Fra at have været en stor befolkningsgruppe af forarmede og dårligt uddannede landarbejderfamilier, der primært tjente som billig arbejdskraft for gård ejere og proprietærer, men slet ikke udnyttede sit potentiale, fik bevægelsen sat gang i en udvikling, der fik sikret husmandsfamilierne en bedre fremtid ved blandt andet at sikre:

- Uddannelse, til dels på egne husmandsskoler som Høng og St. Restrup
- Landbrugsfaglig rådgivning
- Udveksling af landbrugsfaglig viden via husmandsrejserne
- Etablering af egne ulykkes-, ansvars- samt brandforsikringer
- Etablering af husmandshypotekforening med yderligere belåningsmuligheder.

Men først og fremmest skaffede man familierne fod under eget bord. Med jordlovgivning om udstykning af husmandsparceller og statshusmandslån fik man

gjort en hel klasse af landarbejdere betydeligt mere produktive end hidtil. For husmandslodderne var stadig små og jorden ofte i den ringeste ende. Derfor måtte husmænd, boelsmænd og parcellister – alle husmænd for Vorherre – primært kaste sig ud i en om end beskednen animalsk produktion. Med vægten på den animalske produktion blev de mange husmandsbrug små, men væsentlige leverandører til andelsmejerier og slagterier.

Husmændene havde omkring 1902 med Køgeresolutionen for så vidt mere tilfælles med arbejderne end med gårdejerne. I resolutionen står solidaritet med de ubemidlede i højsædet, som det fremgår af følgende citat:

”Husmandsstanden kræver [...] ikke nogen Begunstigelse for sig ved Skattelovgivningen, saasom Ophævelsen af de faste Grundskatter og Tiender, der findes ved Jordens Overtagelse, og godtgøres ved afkortning i Købesummen; desliges Byrders Afskaffelse vil urettelig komme et enkelt Slægtsled til gode, og af dette kun de store Grundejere, til Forringelse af Samfundsformuen og til Tab for de ubemidlede Samfundsklasser.”

Husmandsbevægelsen fik som bekendt *især* politisk indflydelse via Det radikale Venstre, og der har i tidens løb været en del fremtrædende husmænd i Folketinget og en løbende kontakt mellem bevægelse og parti.

Bevægelsen havde vind i sejlene især i første halvdel af århundredet og organiserede omkring 1950 mere end 110.000 husmandsmedlemmer i godt 1.300 lokalforeninger.

En organisation på toppen

Alt dette er antagelig kendt stof, men værd at holde sig for øje, når historien de følgende årtier byder på medlemstilbagegang af forskellige grunde:

- Den almindelige og generelle vandring fra land til by tager for alvor fart efter Anden Verdenskrig og det efterfølgende økonomiske opsving.
- Mekanisering af landbrugsproduktionen, den grå Ferguson og ny staldteknologi, gør det muligt at klare mark- og staldarbejdet med betydeligt færre folk.
- Afregningspriserne afspejler *desværre* den stigende produktivitet, og indtjeningen per enhed daler, og behovet for at speede strukturudviklingen op øges tilsvarende.

Men fortsat holder en pæn kreds – i 1990 var der 15.000 aktive medlemmer – af små og mellemstore landbrug fast ved de ideologiske og politiske grunde til medlemskabet af Husmandsforeningerne, først De Samvirkende og siden lands-

dækkende De danske Husmandsforeninger. Først i 1993 fulgte navneændringen til Dansk Familielandbrug.

Familiebruget blev som begreb og lokalt anvendt navn født i 1980'erne, som en mere nutidig og forståelig betegnelse for de små og mellemstore landbrug. Henning Otte Hansen har på udmærket vis beskrevet og defineret familielandbruget andetsteds i dette nummer af Landbohistorisk Tidsskrift. Men navneændringen kunne først bringes til torvs, da Christian Sørensen valgte at stoppe i 1993. *"Det bliver ikke i min tid som formand"*, var hans udsagn, og det holdt han.

Men ved årsmødet i 1993, da forsamlingen valgte Peder Thomsen som ny formand, blev der også fremsat forslag om navneændring til Familiebruget. På selve mødet opstod en disputs om navnet, især foranlediget af Vejle Amts Husmandsforenings formand Svend Mærkedahl, som stillede krav om, at navnet burde signalere landbrug tydeligere. Deraf navnet Dansk Familielandbrug.

Hvor foreningens succeskriterium tidligere i det 20. århundrede var let at få øje på, svandt dette mål noget af syne i de sidste tiår af århundredet.

Statshusmandsloven blev ophævet i 1971, og en landbokommission nedsat i 1960 fulgtes op af en stadig strøm af udvalg og kommissioner, der med forslag til lovændringer og justeringer næsten årligt affødte en liberalisering af landbrugsloven. Resultatet var som bekendt, at det blev stadig lettere at samle jord og afvise andres – læs husmænds – behov for tillægsjord. At husmændene har kæmpet ivrigt imod hver eneste lovændring, der har haft til formål at lempe restriktionerne omkring erhvervsreglerne og landbrugs- og bopælspligten, *kan* ikke komme bag på nogen. At man havde succes med sit foretagende i det mindste enkelte gange, er måske mindre kendt og bør derfor fremhæves, idet man i 1986 faktisk lykkedes med en stramning af landbrugsloven og indførelse af en fortrinsstilling til landbrug med behov for tillægsjord. Ligeledes fik man ved landbrugslovændringen i 1999 strammet sammenlægningsgrænserne.

Det var reelt i fin harmoni med de miljømæssige krav, som Familielandbruget i disse år var betydeligt mere lydøre overfor, end Landboforeningerne og *deres formand*, H.O.A. Kjeldsen, var. Miljøkravene indebar behov for mere såkaldt harmonijord, og det satte yderligere husmændenes animalske produktion under pres. Derfor var fortrinsstillingen i god tråd med familielandbrugenes behov.

Den mere positive indstilling til miljø var reelt også baggrunden for, at husmændene på pionervis var med til at sætte gang i den økologiske produktionsform. Det skete blandt andet ved i 1985 at danne landbrugets første økologiudvalg og ansætte de tre første økologikonsulenter i de landøkonomiske rådgivninger.

På den eksperimentale bane blev der på initiativ af Familielandbruget nedsat et ministerielt udvalg til at se nærmere på mulighederne for dannelse af

Figur 1. Billedet er fra maj 1945, og det er fra Mathias og Nielsine Kristensens guldbryllup. Guldbrudeparret sidder i midten omgivet af børn, svigerbørn og børnebørn. I løbet af de 50 år havde de to sammen med deres børn opdyrket omkring 125 tønder land hede i Egsgaard ved Filskov, og det var lykkedes dem at opbygge et møsterlandbrug. Året forinden havde sønnen, Niels, der står yderst til højre på billedet, overtaget gården. Kilde: Privateje hos Mogens R. Nissen.

fondsejede landbrug, hvormed brugsretten på lejevilkår kunne overlades yngre jordbrugere uden kapital til at købe eget landbrug.

Et ganske godt samarbejde med de siddende socialdemokratiske landbrugsministre Bjørn Westh og Henrik Dam Kristensen var med til at give foreningen politisk rygstød i løbet af 1990'erne.

På sæt og vis gik Familielandbruget således ind i det ny årtusind med ganske rank ryg og bevidstheden om fortsat at have betydning for det danske landbrug. Der syntes også i de sidste årtier af århundredet at være en positiv betydning af, at landbrugernes organisationer har haft flere *ansigter*. Udsprunget af især den tidligere styrkeposition, havde husmændene sikret sig forskellige fremadrettede vilkår og poster, hvoraf der skal fremhæves et par stykker:

Grundbelåningen af landbrugernes ejendomme og produktionsanlæg var i mange år stort set alene sikret via Dansk Landbrugs Realkredit. Det var per excellence landbrugets kreditgiver og det fungerede set ud fra et husmands-

synspunkt rigtigt godt. Tilmed var det sådan, at vurderingsinspektørerne i flere årtier blev udmeldt af henholdsvis Landboforeningerne og Husmandsforeningerne/Familielandbruget. Det var paritetisk sammensatte vurderingshold, som sikrede at både høj og lav – stort som småt – blev bedømt fair og lige, når det gjaldt belåningsgrundlag. Når man i dag, efter DLR's monopolagtige status blev brudt i slutningen af 1990'erne, skal bedømme realkreditte og bankernes udlånsprofil og deres held med det, forekommer det hverken fair eller fornuftigt. Og at dømme efter den massive gældsbyrde, som landbruget i dag sidder med, var det ingen gevinst at forlade det gamle kreditsystem.

Landbrugsloven og jordfordelingen er og har som omtalt altid været en mærkesag for Familielandbruget. Derfor har man også udnyttet sine tildelte pladser i Jordbrugskommissionerne rundt om i landet. Jordbrugskommissioner, hvor man som i realkreditte havde sikret, at såvel husmænd som landboforeningsmænd havde plads. Her har familielandbrugets repræsentanter været med til at sikre, at også de mindre landbrug kunne komme i betragtning, når der var jord at fordele og miljøforhold at tage i betragtning. Også her har husmænd udgjort et værn for de mindste brug og ydet sit til retfærdige løsninger.

Mælkekvoteudvalget var yderligere et forum, hvor der er blevet kæmpet indædt fra familielandbrugets side for at bevare produktion også på de små og mellemstore kvægbrug. Ikke mindst fordelingen af de EU-udmeldte frimængder, der i årene efter kvoteordningen indførelse tilkom nationalstaterne, gav anledning til endeløse drøftelser om fordelingsprincipper efter hoved eller hoveder. Hvor Familielandbruget til stadighed kæmpede for at alle producenter burde have lige andel i ny gratis mængder, holdt Landboforeningerne på en deling efter den produktionsstørrelse, som kvægbrugerne allerede havde.

I foreningsarbejde og i politik har landbruget traditionelt været rigtig godt repræsenteret, oftest ud fra de to partier som har stået landbrugets to primære organisationer nærmest, henholdsvis Det radikale Venstre og partiet Venstre. At husmændene har haft interessevaretagelse i fællesskab med et parti, som generelt har tænkt fordelingspolitisk og socialt mere på de, der ikke er født med en sølvske i baglommen, er ikke mærkeligt. Det går trods alt en lige linie fra de første husmandsførere og folketingsmedlemmer, som talte de uformuendes sag. At parti og bevægelse ikke længere er så tætte er til gengæld også forståeligt. Tilbage i starten af 1990'erne havde samtale mellem parti og forening fortsat en klangbund og de første vandmiljøreguleringer blev faktisk drøftet ivrigt mellem de radikales Marianne Jelved og familielandbruget ved Christian Sørensen og senere Peder Thomsen.

Den politiske samklang med Det radikale Venstre svandt dog ind i takt med, at Familielandbruget valgte at opgive sin støtte til opkrævning af ejendoms- og jordskat og i stedet for sammen med Landboforeningerne arbejdede for en fjer-

nelse eller nedsættelse af grundskylden. Da de radikale miljøpolitiske udmeldinger samtidig også blev mere kradse, blev en samhørighed stadig sværere at opretholde.

En samarbejdende organisation

Skønt Familielandbrug og Landboforeninger ikke i alle spørgsmål er enige om landbrugspolitikken har man et ganske tæt samarbejde om mangt og meget. Eksemplerne er mange – her skal blot nævnes:

Hele rådgivningssiden, hvor man med dannelse af den to-lagede rådgivning enedes om etablering af Det fælles faglige Rådgivningscenter først i Viby og senere i Skejby. Derom arbejdede man desuden tæt sammen i det ministerielle konsulentudvalg, som sikrede et betydeligt bidrag til hele den faglige rådgivning over for primærlandbrug, hvad enten rådgivningen udgik fra familielandbrug eller landboforeninger.

Efteruddannelsessamarbejde, hvor man i fællesskab fik skabt en solid platform i et skolesamarbejde i en akse af Tune, Hovborg og Koldkærgaard med flere til gavn for såvel den faglige som den organisatoriske efteruddannelse.

Økonomisk-politisk samarbejde mellem de to organisationer blev naturligvis også hele tiden søgt både i det daglige samarbejde mellem sekretariaterne og på folkevalgt plan – og både på fællesmøder og i Landbrugsraadets organer. Mange spørgsmål havde man helt naturligt samme interesse for og kunne udmærket samordne synspunkterne omkring.

Det var derfor ikke mærkeligt, at mange i årenes løb spurgte, om ikke tiden var inde til at lægge organisationerne sammen. Udadtill så forskellene ikke længere så store ud, og det syntes både dyrt og besværligt at opretholde flere selvstændige organisationer.

Flere forsøg på en helt overordnet samling af organisationer i Landbrugsraadet blev uden held forsøgt i slutningen af 1990'erne. Forsøg som Familielandbruget faktisk støttede, men det skal bemærkes, at det var en *gratis* omgang, da forslaget allerede var afvist af landboforeningerne.

Da Familielandbrugets bestyrelse i april 2002 fik præsenteret den såkaldte KINA-aftale, var det ikke langt fra opstand i organisationen. Fusionsforslaget fra Peder Thomsen og Peter Gæmelke vakte bestemt ikke begejstring fra start. Men det skulle vise sig, at stemningen lod sig vende – i hvert tilfælde for flertallet – inden man nåede frem til 29. november 2002 og det ekstraordinære landsmøde, der skulle afgøre sagen. Med 114 stemmer for og 51 imod tilsluttede Familielandbrugets delegerede sig, at man sammenlagde de to landsorganisationer.

Der er ingen tvivl om at Peder og Peter i deres aftale lagde vægt på at samle kræfterne og skabe en organisation med større politisk slagkraft. For Peders

vedkommende skete det ikke mindst ud fra en klar erkendelse af, at den buldrende strukturudvikling bare fra midten af 1980'erne havde taget mere end en tredjedel af bedrifterne. I Familielandbruget var antallet af aktive medlemmer nu nede på omkring 8.000. Problemerne med at matche de udfordringer, som ikke mindst de politiske beslutninger bød på, blev stadig større. Det skulle en samlet landsbestyrelse og et samlet landssekretariat have bedre muligheder for at klare.

Skulle der nogensinde indgås en for Familielandbruget rimelig fordelagtig aftale med sikring af en pæn repræsentation i den fælles bestyrelse og rettigheder på vitale områder, så var tiden inde, mente Peder Thomsen. Mange andre var fra start dybt uenige og en protestbevægelse, Frie bønder - Levende land, dannedes da også på baggrund af fusionen. Men Peder Thomsen talte sin sag godt, og som stemmetallet afslører, var det endog en pæn majoritet, der fulgte ham.

Med fusionen i 2003 af landsbestyrelserne for Landboforeningerne og Familielandbruget i Dansk Landbrug blev markeringsrummet og betydningen af at

Figur 2. Den afgørende afstemning ved det ekstraordinære landsmøde den 29. november 2002 viser afstemningsreaktionerne hos Niels Christian Larsen, Peder Thomsen og Heidi Alsing. Foto H. Tønnesen

have to foreninger betydeligt mindre. I to landsdele – henholdsvis Bornholm og Lolland-Falster – er man gået videre og har sammenlagt foreningerne lokalt og regionalt, og det med ”rygmærker” er ikke længere så populært. I andre landsdele er et udstrakt samarbejde omkring rådgivningsopgaverne faldet naturligt mellem foreningerne.

Familielandbruget af i dag, 2011, kaster sig ikke længere op til at være den store bannerfører for en husmandsbevægelse, og det er der nogle grunde til.

- I 10 år har en venstreledet regering domineret dansk politik uden for meget plads til andres holdninger, en blokpolitik, som sjældent er set mere massiv i nyere tid. Familielandbrugets indgåelse af Kina-aftalen om fusionen i Dansk Landbrug må på den baggrund ses som rettidig omhu. Familielandbruget alene havde landspolitisk set ikke noget at komme efter i 10 året efter regeringsskiftet 2001.
- Andre grupperinger positionerer sig på samme banehalvdel som husmændene traditionelt har opfattet som deres. Således gør deltidslandmændene, som Henning Otte Hansen også giver plads som gruppering i sin artikel, krav på at tegne en betydelig del af landbrugets interesser på tværs af hidtidige organisationstilhør. Det gør de uagtet, at det er henholdsvis Familielandbrug og Landboforeninger, der har valgt sine repræsentanter ind i deltidsudvalgene. Familielandbruget mener, at vi er nødt til at etablere et tættere samarbejde og stå sammen – det skal vise sig, om det holder. Forskellen er, at familielandbruget er en medlemsforening, hvor du kan tælle dine betalende proselytter, aktuelt 4.000 A-medlemmer. Deltidsudvalget kan derimod uden videre hævde, at de taler på vegne af et flertal af landbrugerne, nemlig *alle* deltidslandbrug, aktuelt omkring 20.000 landbrug.
- Med erkendelsen af, at antallet af aktive familielandbrugere desværre skrumpet, er det ikke blevet lettere at formulere og markere Familielandbrugets politiske synspunkter. Ja, nogle vil mene, at selve behovet for særlige familielandbrugssynspunkter og interesser må være udlevet.

Yderligere har enhedsorganisationen Landbrug & Fødevarer siden dannelsen i 2009 gjort landbrugets forskellige delorganisationers oprindelse og synspunkter stadig mere usynlige og vanskelige at markedsføre. Det har heller ikke været intentionen at øge delorganisationernes eksterne meningstilkendegivelser. Ønsket er derimod at holde meningsudvekslingerne indendørs i henholdsvis en Primærlandbrugsbestyrelse og en Virksomhedsbestyrelse og så udadtil fremstå som nogenlunde enige og sikre sig en bedre forhandlingsposition. En øvelse der aktuelt har vist sig mere end vanskelig at sikre i virkelighedens verden, når man ser markeringer med fakkeloftog og vrede traktordemonstrationer.

Hvad er så Familielandbrugets politiske mission og berettigelse 2011? Familielandbruget har faktisk brugt mange bestyrelsesmøder i de senere år på at drøfte og formulere de politiske mærkesager, som man vil kæmpe for og kendes på. I pjeceform har vi i Familielandbruget formuleret *de 10 bud*, som slutter denne artikel af:

1. Familielandbrugssektionen er talerør for de små og mellemstore landbrugsfamilier, der vil mere end blot produktion. Alle kan komme til orde, og medlemskab giver mand og kone lige ret til at stemme og stille op i regionsforeningerne.
2. Vi vil bevare selvejet og arbejde for mangfoldigheden, så landbruget ikke udvikler sig til ensidigt industrilandbrug. Der skal findes plads til de mindre produktioner, som uden miljørisici kan gives lettere rammebetingelser at virke indenfor.
3. Vi vil fortsat arbejde for deltids- og fritidslandbrugerne, sådan at livet som landbruger og lønmodtager kan kombineres uden arbejdsmarkeds- og skattemæssige problemer.
4. Vi arbejder for at gøre det økonomisk mere attraktivt og bureaukratisk set lettere at etablere sig og drive mindre og selvstændige virksomheder i yderområderne af Danmark.
5. Vi arbejder for i egen og fælles rådgivningstjeneste at sikre en kompetent, konkurrencedygtig og uafhængig rådgivning med økonomiske løsninger, også til de små og mellemstore bedrifter og andre selvstændige erhvervsdrivende.
6. Vi arbejder for, at banker og kreditforeninger og politikere bringes til at forstå, at det er gørelse – godt management på nydansk – og ikke størrelse, der bør bestemme udviklings- og lånemulighederne.
7. Vi arbejder for bevarelse af andelsselskaberne og principperne om solidaritet og sammenhold også, når det kommer til afregningsforhold. Fradrag og tillæg må indrettes, så de tilgodeser også mindre og alternative produktioner.
8. Vi arbejder for, at landbrugsstøtten ikke primært tilfalder de største producenter, men i højere grad indrettes, så den understøtter mangfoldighed, miljø og naturinteresser.
9. Vi ønsker at styrke det gode liv på landet. Som led i omlægningen af EU's landbrugsstøtte bør en større del som landdistriktsmidler nyttiggøres i lokalområderne.
10. Vi holder fokus på helheden og på familiernes trivsel. Foreningens familieudvalg er fortsat et aktiv i det forbrugerrettede samarbejde med såvel interne som eksterne partnere for at fremme gode kostvaner, trivsel og sundhed.

Mange af de 10 bud tilslutter man sig i Landbrug & Fødevarer. Det er baggrunden for, at Familielandbrugssektionen er med i fusionen, og det er de værdier, som man i særlig grad forfægter i de fælles fora. Så jo, Familielandbrugsektionen holder stadig og stædigt ved og har i sin egen selvforståelse fortsat en stemme at yde i dansk landbrug.

Forfattere

Ib W. Jensen er formand for Familielandbrugssektionen og medlem af formandskabet i Landbrug & Fødevarer. Heidi Alsing er chefkonsulent i Landbrug & Fødevarer og sekretær i Familielandbrugssektionen.